TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

İktisat Sosyolojisiyle Neoliberal Politikaların Sosyal Adalet Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Negative Effects of Neoliberal Policies on Social Justice by Economic Sociology

Tolga KABAŞ*

Geliş/Submitted: 10.06.2023
Kabul/Accepted: 13.12.2023
Yayın/Published: 27.12.2023

Citation / Atıf

Kabaş, T. (2023). İktisat sosyolojisiyle neoliberal politikaların sosyal adalet üzerindeki olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (39), 288-307.

Makale Türü: **Araştırma Makalesi** Article Information: **Research Article**

10.29228/TIDSAD.70585

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* **Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, tkabas@cu.edu.tr**

TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

İktisat Sosyolojisiyle Neoliberal Politikaların Sosyal Adalet Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Değerlendirilmesi [1]

Evaluation of the Negative Effects of Neoliberal Policies on Social Justice by Economic Sociology

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAŞ

Öz: Yoksulluğun açıklanması ve hesaplanması için en sık kullanılan yaklaşımlardan birisi parasal yaklaşımdır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar Neoliberalizmi temsil eden önemli kurumlardır. Bu kurumlar tarafından tüm ülkelerin yoksulluk düzeyleri parasal yaklaşım kullanılarak hesaplanmaktadır. Ekonomik performans bakımından değerlendirilmeler yapılmak üzere, tüm ülkelerin yoksulluk düzeyleri ve eşitsizlik göstergeleri sıralanmış olarak tablolarda yayınlanmaktadır. Neoliberalizmi savunan Amerikalı siyasi elitlere ve iktisatçılara göre serbest piyasa ekonomisinin ve demokrasinin yoksulluğu azalttığı düşünülmektedir. Ancak, çoğu gelişmekte olan ülkede yüksek büyüme oranlarına ulaşılmasına rağmen çok yüksek yoksulluk ve eşitsizlik görülmektedir. Küresel ölçekte aşırı yoksulların sayısı sürekli artmaktadır. Sosyal adalet bakımından yalnızca büyüme hedefinin belirlenmesi yeterli bir hedef değildir. Büyüme performansı ve aşağı sızdırma stratejisi ile en yoksul grupların gelirlerinin artması, yoksulluğun ve eşitsizliğin azalması on yıllarca yıl sürebilmektedir. Yoksulluğun teşhis edilmesinde ve ölçülmesinde kullanılan bir diğer önemli yaklaşım Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımıdır. Kapasite bir insanın ulaşabileceği potansiyelini ifade etmektedir. Kapasite Yaklaşımı 1990'lardan itibaren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından kullanılmaktadır. UNDP tarafından tüm ülkeleri içerecek şekilde İnsani Gelişme Endeksi (HDI) hesaplanmakta ve yayınlanmaktadır. Sen'e göre kalkınmanın odağında insanın özgürlüğünü yansıtan kapasite bulunmalıdır. Eğitim ve sağlık harcamaları gelir yoksulluğunu azalttığı gibi insan özgürlüğünün ve kapasitesinin gelişmesini sağlamaktadır. Eğitim politikaları aynı zamanda yoksul insanlara yeni beceriler, davranış ve değerler kazandırarak güçlenmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada sosyal adaletin sağlanması için dezavantajlı ailelerin gelir arttırıcı politikalarla birlikte kapasite temelli olan eğitim ve sağlık hizmetleriyle desteklenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, piyasalaşma, iktisat sosyolojisi, sosyal adalet.

Abstract: Social researchers frequently use monetary approach to explain and estimate poverty levels. Neoliberal institutions such as IMF and World Bank, estimates and announces global poverty levels by using monetary approach. For those institutions market economy and democracy are assumed to reduce global extreme poverty.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

However, although high growth rates are achieved in most developing countries, high poverty and inequality levels are observed. According to UN System, global extreme poverty levels are steadily increasing. Setting a high growth rate target alone as a development target is not sufficient. With high growth rates and the trickle-down strategy, it can take decades for the poorest groups to increase their incomes and reduce their poverty. Another approach which is used in diagnosing and measuring poverty, is Amartya Sen's Capability Approach. Amartya Sen's Capability Approach has been used by the United Nations Development Program since 1990s. At the center of development policies there should be expansion of capability and freedom. Education and health policies not only reduces income poverty, but also constitutes an important part of human freedom and capability. Education also empowers poor people by providing them with new skills, behaviors and values. Within this context, for maintaining social justice, the disadvantaged families should not only be supported with monetary policies, but also with capability based policies, such as education and health services.

Keywords: Neoliberalism, marketization, economic sociology, social justice.

Giriş

Bir toplumda sosyal adalet kavramını tanımlayan bir adalet teorisinin bulunması ve adalet tanımı üzerinde toplumsal konsensusa ulaşılması sosyal ve siyasi istikrarı sağlamaktadır. Liberal toplumlarda geliştirilen adalet teorileri tüm ülkeler için geçerli evrensel adalet teorileri olarak benimsenmektedir. Liberalizmin temel modernleşme ideolojisi olduğu Batılı toplumlarda en güçlü sosyal sınıflar orta sınıflardır. Bu bağlamda, çağımızın iki Amerikalı liberal filozofu Robert Nozick (1974) ve John Rawls'un (1971) iyi bir toplumun nasıl olması gerektiği hakkında adalet teorileri liberalizmi benimseyen ülkelerde formal teoriler olarak içselleştirilmektedir. Nozick ve Rawls'un adalet teorileri Batılı liberal ülkelerde resmi siyasi ideolojiyle de bütünleşmiştir. İlahiyat bilim dalında ikinci doktorası olan, aynı zamanda solcu bir liberal filozof olan John Rawls'a göre iyi bir toplumda gelir dağılımının adil olması önemlidir.

John Rawls'a göre Batılı toplumlardaki en dezavantajlı fertlere devletin ve zenginlerin yardım etmesi gerekir. Sağduyusu olan zengin bir insan koşullar radikal olarak değiştiğinde en yoksul insanlar arasına düşebileceğini düşünmelidir. Bu yüzden, zengin insanlar çıkarlarına aykırı olmasına rağmen, en yoksul insanların gelirlerinin arttırılmasını istemelidir. Anglo-Sakson (Protestan) siyasi kültürü temsil eden, sağcı bir liberal filozof olan Robert Nozick'e göre ise bireysel özgürlükler eşitlikten daha önemlidir. Nozick'e göre iyi bir toplum için adil bir gelir dağılımı üzerinde durulmaması gereken bir gündemdir. Çünkü, iyi bir toplum için gelir dağılımının düzeltilmeye çalışılması, en yetenekli ve başarılı kişilerden oluşan zengin sınıfların haksız olarak vergi yükünü arttırmaktadır. Robert Nozick'e göre en dezavantajlı fertlere yapılacak yardımlar zenginlerin gönüllü bağışlarıyla finanse edilmelidir.

Nozick'e göre zenginlerin meşru olarak elde ettikleri kazançların vergilendirilip en dezavantajlı bireylere yardım edilmesi bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Anglo-Sakson ülkelerdeki (Protestan) siyasi elitlerin kültürel mantığına göre serbest piyasa mekanizmasına müdahale edilmesi ve gelir dağılımının düzeltilmeye çalışılması arzu edilmez. Ekonomik büyüme hızını düşürecek yeniden dağıtım politikalarından uzak durulur. İnsanların devletin yardımlarına bağımlı kişilere dönüşmeleri istenmediğinden, Anglo-Sakson ülkelerde ılımlı sosyal yardım programları bulunur. Topluma çok büyük

faydaları olduğu için ayakları yere sağlam basan, yetenekli iş insanlarının önündeki engeller de azaltılmaya çalışılır. Adalet teorilerinde Robert Nozick en yetenekli ve başarılı kişilerin bulunduğu, gelir dağılımındaki en üst gelir gurupların (en zenginlerin) gelirlerine odaklanırken, John Rawls ise sıradan insanların bulunduğu, gelir dağılımın en altında bulunan dezavantajlı gurupların (en yoksulların) gelirlerine odaklanmıştır.

Birbirine rakip olan adalet teorilerinde Rawls eşitliğe önem verirken, Nozick ise bireysel özgürlüğün daha önemli olduğunu söylemektedir. Bu durumda "Özgürlük (Büyüme)" ile "Eşitlik (Adalet)" arasında denge kurulamamaktadır. Nozick ve Rawls'un adalet teorileri özgürlük ve eşitlik arasındaki ikilemin çözülmesi için kısmi çözümler üretebilmektedir. Yani, her iki teoride kısmi çözümler üretmiş olsa da, tam bir çözüm içermemektedir. Nozick ve Rawls'un geliştirdiği adalet teorileriyle ulusal adaletin çözümü tam olarak sağlanamamıştır. Ayrıca, günümüzde uluslararası barışı, harmoniyi ve düzeni sağlayacak bir küresel adalet teorisi de bulunmamaktadır. Küresel adalet teorisinin bulunmamasından dolayı küresel sorunların çözümleri de sağlıklı bir şekilde yapılamamaktadır. Küresel kapitalist sistemde adalet kavramı ihmal edilmektedir.

Verimlilik (karlılık-büyüme) ile eşitlik (adalet) arasındaki ikilem ana akım iktisatçıların da kolay bir şekilde çözemediği bir sorun olmuştur. Bu ikilemle karşılaşan ana akım iktisatçılar Neoklasik teoriyi eşitlik (adalet) değil, verimlilik argümanı üzerine kurmuşlardır. Büyük bir çoğunluğu Anglo-Sakson olan ana akım iktisatçılar, piyasaları merkeze alan Neoklasik teoriyi geliştirmişlerdir. Neoklasik iktisat teorisinin ana akım olmasıyla verimli olan şirketlerin, organizasyonların, sistemlerin, ürünlerin, devletlerin hatta insanların piyasanın evrim sürecinde ayakta kalması kabul edilmiştir. Sosyal adalet ilkesi ise ikinci plana itilmiştir. Böylece, kapitalizmi düzenleyen temel dünya görüşü, Sosyal Darwinizm akımı olmuştur. Neoklasik teorinin ana akım olması ve hızlı bir şekilde yükselişi Neoliberalizmin ortaya çıkışında da çok etkili olmuştur.

Anglo-Saksonlardan oluşan ana akım iktisatçıların karşısında konumlanan iktisatçılar için "sosyal ekonomist" ifadesi kullanılmıştır. Büyük bir çoğunluğu Almanlardan oluşan sosyal ekonomistler, bir doğa bilimine benzemeye çalışan Neoklasik iktisat düşüncesinin adil ve ahlaki olmadığını, zengin sınıfların çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Sosyal ekonomi yaklaşımını sürdüren iktisat sosyolojisi ise sosyal unsurları ihmal eden ana akım iktisadi analizlerin sosyolojik bir perspektifle desteklenmesini sağlamaktadır. İktisat sosyolojisi araştırmaları sosyal adaletin geliştirilmesi için literatüre önemli katkılar yapmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, büyüme, bölüşüm, yoksulluk, eşitsizlik, insani gelişme gibi kavramların üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çalışmada, Türkiye'nin yoksulluk profiline değinilerek ülkemizde ekonomi ile toplum arasında bir entegrasyona ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Küresel Yoksulluk Yaklaşımları: Neoliberal Kurumlar Olan Uluslararası Para Fonu (IMF)/Dünya Bankasının Kullandığı Parasal Yaklaşımın Karşısında Bulunan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Kullandığı İnsani Gelişme Yaklaşımı

Genellikle iktisatçılar günlük faaliyetlerinde kapitalizmin yükselişinin tarihiyle ilgilenmezler. Farklı özelliklerde olan piyasaları veri olarak alırlar ve farklı türlerde olan piyasaların ideal olarak işlemesi için çözüm yolları üretmeye çalışırlar. Bu bağlamda, iktisatçılar piyasalarda gerçekleşen çeşitli iktisadi olayları açıklamak ve kontrol etmek için iktisat

teorileri, bu teorilerden elde ettikleri matematiksel modelleri geliştirirler. İktisat teorileri ise oldukça karmaşık olan olgular yığını içerisinden toplanan iktisadi veriler arasında neden-sonuç bağı kurularak elde edilmektedir. Ancak, iktisat teorileri oluşturulurken soyutlama yöntemi aşırı olarak kullanıldığından kültür, tarih, din, kurumlar, ahlak gibi, aslında çok zengin olan sosyal faktörler analizlerin dışında kalmaktadır. Bu bağlamda, Kıta Avrupası ülkeleri ile Anglo-Sakson ülkeler arasında sosyal bilimlerde yöntemsel farklar olduğu görülmektedir.

Anglo-Sakson ülkelerdeki sosyal bilimciler (başta iktisatçılar olmak üzere) araştırmalarında doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmışlardır. Evrensel sosyal yasaları keşfetmeye çalışmışlardır. Ancak, Almanya gibi Kıta Avrupası ülkelerinde sosyal bilimciler yorumsalcı bir yöntem kullanmışlar ve sosyal bilimleri kültür bilimleri olarak tanımlamışlardır. Tarihin ve kültürün (değerlerin) sosyal olaylar üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Ayrıca, Anglo-Sakson sosyal bilimciler (başta iktisatçılar olmak üzere) bireysellik ideolojisiyle hareket ederken, Kıta Avrupası ülkelerindeki sosyal bilimciler holistik (bütüncül) bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Anglo-Sakson ülkelerin bir ürünü olan Neoklasik iktisat teorisinin ana akım olmasından itibaren, iktisat bilimi rasyonel seçim teorisine (rasyonel birey ideolojisine) dayanan, kültürden (değerlerden) bağımsız, objektif hesaplamalar yapabilen, sayısal bir sosyal bilim dalına dönüşmeye çalışmaktadır.

Neoklasik paradigmaya bağlı olan ana akım iktisatçılar zamanlarının büyük bir kısmını soyut ve matematiksel olan iktisadi modellerinin teknik özelliklerini geliştirmek, bu modelleri ekonometrik yöntemlerle tahmin etmek ve böylece teorilerinin doğruluğunu test etmek için harcamaktadırlar. Yani, doğrulukları yapılan ekonometrik araştırmalarla test edilen iktisat teorileri ve modelleri gerçekler üzerinde kuruludur. Doğruluğu ekonometrik bir yöntemle test edilmiş olan her bir model ekonominin farklı bir yüzünü aydınlatmaktadır. Ana akım iktisatçılar ekonominin farklı yüzlerini aydınlatan çok sayıda ve niteliklerde olan soyut matematiksel modeller geliştirmektedirler. İktisadi modeller sayesinde oldukça karmaşık olan iktisadi olaylar herkesin anlayacağı şekilde neden-sonuç bağıyla açıklanmış olmaktadır. Ayrıca, iktisadi modellerden türetilen iktisat politikalarıyla piyasa ekonomisinin kontrol edilmesi/yönetilmesi de mümkün olmaktadır.

Günümüzde ana akım iktisatçıların çalıştığı IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından ekonomik büyüme için dört tane önemli unsur olduğu ileri sürülmektedir: Serbest ortamda ticaret, iyi işleyen bir hukuk sistemi, istikrarlı bir ulusal para ve yurt içi fiyat düzeyi, sınırlı ve küçük bir devlet. Bu temellerden hareket ederek IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar ulusal ekonomilerin küresel ekonomiye entegrasyonunu savunmaktadır. Bu kurumlar tarafından uluslararası ticaretin ve sermaye akımlarının önündeki engellerin kaldırılması için tüm ülkelere Neoliberal politikalar önerilir. Neoliberalizmin merkezinde piyasalar, ekonomik büyüme ve demokrasi bulunmaktadır. Bu anlayışa göre ekonomik büyüme performansı sonucunda tüm sosyal sınıflar kazançlı çıkmaktadır. Yani, üretim (büyüme) ile bölüşüm arasında doğrudan ve yakın bir ilişki vardır. Bu yüzden, tüm ülkelere büyüme hedefleri nihai bir amaç olarak önerilirken, milli gelirin bölüşümüyle ilgili hedefler ihmal edilmiştir.

Halbuki ekonominin nasıl yol aldığının anlaşılması için yoksulluk ve eşitsizlik göstergelerinin de izlenilmesi gerekmektedir. Yoksulluk ve eşitsizlik göstergeleri bir ekono-

minin nasıl yol aldığını anlamamıza yardımcı olur. Kimlerin yoksul sayılacağı ve yoksulların bir gösterge altında toplanması işlemlerinin dikkatle yapılması gerekir. Yoksulluk düzeylerindeki değişimler yoksulluk sınırının nasıl saptandığına ve yoksulluğun ölçümünde hangi göstergenin kullanıldığına bağlıdır. Yoksulluk ve eşitsizlik göstergelerinin gelir/tüketim verileriyle hesaplanması araştırmacılara çok daha düşük maliyetlerle daha kesin sonuçlara ulaşabilmelerini sağlar. Çünkü, gelir/tüketim verileri çok düzenli tutulan milli gelir hesaplarından alındığı gibi bu verilerle tahmin edilen yoksulluk göstergeleri parasal olarak daha kesin bir şekilde ölçülmekte ve ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, Neoliberalizmi temsil eden, IMF ve Dünya Bankası tarafından kullanılan parasal yaklaşım bir diğer adıyla gelir yaklaşımı, yoksulluğun teşhis edilmesinde ve ölçülmesinde en sık kullanılan yaklaşımdır. Parasal yaklaşıma göre yoksulluk, tüketimin veya gelirin yoksulluk sınırının altında olması olarak tanımlanmaktadır. Asgari bir seviyeyi gösteren yoksulluk sınırının altında gelir veya tüketim harcamalarına sahip insanlara yoksul denilmektedir. Dünya Bankası günlük 1, 2 ve 4 ABD doları olan yoksulluk sınırlarıyla küresel yoksulluğu hesaplamakta ve yayınlamaktadır. Neoliberalizmin kaleleri olan kurumlar küresel yoksulların sayısının azaldığını ispat eden güvenilir istatistikler yayınlamaktadırlar. IMF ve Dünya Bankasına göre Neoliberal politikalar, serbest piyasa ekonomisi ve ekonomik büyüme performansı küresel yoksulluğun azalmasına yol açmaktadır.

Parasal yaklaşımda yoksulluk sınırı iki farklı yöntemle bulunur. Birinci yönteme "minimum gıda sepeti" denilir ve kişi başı alınması gereken asgari kalori miktarının bulunmasıyla elde edilir. Bulunan bu sınır besin temelli yoksulluk çizgisidir. Bu sınır gıda yoksullarının teşhis edilmesinde ve gıda yoksulluğunun ölçülmesinde kullanılır. Diğer yönteme, "temel gereksinimler yaklaşımı" denilir ve insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için minimum düzeyde almaları gereken gıda, giyim, barınma, eğitim ve sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla bulunur. Gıda ile başlanır ve gıda dışı temel ihtiyaç malzemelerinin tutarları eklenerek yoksulluk (gıda ve gıda dışı) sınırına ulaşılır. Bu iki yöntemle hesaplanan yoksulluk sınırları kullanılarak kimlerin yoksul olduğu ve yoksulların sayıları tahmin edilebilmektedir (Laderchi vd., 2003: 250; Thorbecke, 2005: 9).

Yoksulluğun teşhis edilmesinde ve ölçülmesinde kullanılan diğer bir yaklaşım ise Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımıdır. Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı 1990'lardan itibaren Birleşmiş Milletler ve kurumları tarafından kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Sistemine göre Neoliberal politikalar küresel yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. İnsani olmayan bir küreselleşme süreci tüm ülkelere dayatılmaktadır. Küresel eşitsizlik ise ahlaki ve vicdani olmayan bir düzeye ulaşmıştır. Bu yüzden, BM Sistemi tarafından daha insani bir yaklaşım olarak Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı kullanılmaktadır. Son yıllarda Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı yoksulluğun, eşitsizliğin ve insan gelişiminin anlaşılmasında kullanılan en yaygın perspektif olmuştur. Sen'in yaklaşımına göre yoksulluk temel kapasitelere ulaşamamak olarak tanımlanır.

Amartya Sen'e göre kalkınma gelirin veya servetin artmasından daha geniş anlamlar içermektedir ve kalkınmanın odağında insan bulunmaktadır. Gelir yoksulluğunun yoksulluğun anlamlı bir göstergesi olarak kullanılmasının sınırlamaları olduğu son yıllarda akademisyenler ve politika uygulayıcılar tarafından da kabul edilmektedir. Yoksulluk yalnızca düşük gelir problemi değildir, daha doğrusu çok boyutlu bir problemdir. Amartya Sen ve

Mahbub ul Haq 1990'lı yıllardan beri çok etkili olan İnsani Gelişme Yaklaşımı olarak bilinen ve Sen'in Kapasite Yaklaşımına dayanan yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından kullanılan bu yaklaşıma göre insani gelişme insan kapasitelerinin ve fırsatlarının genişleme süreci olarak tanımlanmaktadır(Haq, 1995: 8-10 ve Ranis vd., 2005: 71-73).

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) gibi parasal olan milli gelir tanımları toplam iktisadi üretimi göstermeleri için ve makroekonomide istikrar politikalarında kullanılmak üzere yapılmışlardır. Yani, insan refahının göstergeleri olarak düşünülmemişlerdir. Ancak, politika yapıcılar, medya ve kamuoyu GSYİH'yı refah göstergesi olarak kullanmaktadırlar. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yayınladığı uluslararası karşılaştırmalarda yüksek GSYİH'sı olan ülkeler yalnızca zengin olarak kabul edilmezler, aynı zamanda daha refah içerisinde oldukları düşünülmektedir. Ancak, gelir refahın sadece bir boyutunu oluşturmaktadır. GSYİH gibi parasal olan milli gelir göstergelerinin uzun zamandan beri insan refahını göstermede yanıltıcı ve eksik olduğu vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 1990'dan beri insan gelişiminin göstergesi olarak, GSYİH'nın yerine kullanılmak üzere, İnsani Gelişme Endeksini (İGE) yayınlamaktadır. İnsani Gelişme Endeksi (İGE) insan gelişiminin bir özet ölçüsüdür. İnsan gelişiminin en temel üç boyutunda (Eğitim, Sağlık, Gelir) bir ülkenin ulaştığı ortalama değerleri göstermektedir. İnsani Gelişme Endeksi üç alt endeksin (sağlık endeksi, eğitim endeksi, gelir endeksi) toplamı alınarak hesaplanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi sıfır ile bir arasında değerler almaktadır. İnsani Gelişme Endeksi değerleri sıfırdan bire doğru yükseldikçe insani gelişme düzeyi artmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi değerleri bakımından ülkeler düşük insani gelişme, orta insani gelişme ve yüksek insani gelişme olmak üzere üç gurup olarak sınıflandırılmaktadır.

Uzun ve sağlıklı bir hayata sahip olabilmek (sağlık göstergeleriyle), bilgili ve eğitimli olabilmek (eğitim göstergeleriyle), iyi bir yaşam standardına sahip olabilmek (kişi başına düşen milli gelir göstergesiyle) kapasiteleri İnsani Gelişme Endeksinde ölçümü yapılan üç temel kapasiteyi göstermektedir. Sen'e göre kalkınma insan kapasitesinin genişlemesiyle gerçekleşmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) hazırladığı İnsani Gelişme Endeksi Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımına dayanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksinde ülkelerin sağlık, eğitim ve gelir düzeylerindeki başarı düzeyi ölçülmektedir. İnsani Gelişme Yaklaşımının etkisiyle 1990'lardan sonra ülkelerin kalkınma performansı eğitim, sağlık ve gelir boyutlarıyla ölçülmeye başlanmıştır. Gelirin dışında kalan eğitim ve sağlık boyutları en önemli kapasiteleri temsil etmektedir(Laderchi vd., 2003: 253; Sen, 1995: 39-45).

Amartya Sen gelir yoksulluğu ile kapasite yoksulluğunu ayırt etmiş ve ikincisinin daha önemli olduğunu belirtmiştir. Bir insanın kapasitesi veya potansiyeli o insanın ne yapabileceğinin sınırlarını göstermektedir. Yani, kapasite (potansiyel) insanoğlunun özgürlüğünü yansıtmaktadır. Bir insanın kapasitesi insanın özgürce yaşayabileceği ve yaşamaya değer verdiği hayat türlerini belirlediği gibi, o insanın gelir kazanma kapasitesini de belirlemektedir. Yüksek kapasitesi olan insanlar yüksek gelir de kazanmaktadır. Sen'e göre kalkınma insan kapasitesinin genişlemesiyle gerçekleşmektedir. Bir ülkede yapılan eğitim ve sağlık yatırımları insanların kapasitelerinin ve fırsatlarının gelişmesine yol açmaktadır.

Bu yaklaşımda eğitim kalkınmanın yalnızca önemli bir aracı olarak görülmemektedir, eğitim kalkınmanın kendisini oluşturmaktadır. Eğitim ve sağlıktan mahrum olmak gelir yoksulluğunun nedeni olduğu gibi, kapasite yoksulluğunun da nedenidir. Ayrıca, eğitim ve sağlık hizmetlerinin ülke içinde eşit bir şekilde dağıtılmamasının, insanlar arasında kapasite bakımından eşitsizliklere yol açtığı gözlenmektedir(Tilak, 2002: 194-197).

İktisat Sosyolojisi ve Neoliberalizme Karşı Üçüncü Yol

Ekonomik büyüme odaklı Neoliberal politikalar IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların etkisiyle çoğu gelişmekte olan ülke tarafından uygulanmaktadır. Ancak, ülkelerin büyük bir kısmında yüksek büyüme oranlarına ulaşılmasına rağmen çok yüksek yoksulluk ve eşitsizlik görülmektedir. Çünkü, üretim (büyüme) ile bölüşüm arasında doğrudan ve yakın bir ilişki bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler ve kurumlarına göre küresel yoksulların sayısı sürekli artmaktadır. Sosyal adalet bakımından yalnızca büyüme hedefinin belirlenmesi yeterli bir hedef değildir. Halbuki, ülkeler tarafından en sık uygulanan strateji yüksek büyüme hedefi ile "trickle-down" (aşağı sızdırma) stratejisidir. Yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığında ve milli gelir hızla artmaya başladığında, gelir dağılımının en üst basamaklarında bulunan guruplar daha da zenginleşir. Böylece, gelir dağılımı bozulmaya başlar.

Gelir dağılımının bozulduğu süreç belirli bir süre devam ettikten sonra en yoksul kesimler de artan milli gelirden pay almaya başlarlar. Su dolu bir kovanın altından sızan su damlalarına benzer şekilde, yoksul guruplar da artan milli gelirden pay almaya başlarlar. Böylece, trickle-down etkileriyle (yoksul gurupların da artan milli gelirden pay almalarıyla), gelir dağılımı düzelmeye başlar. Büyüme performansıyla ortaya çıkan ve gelir dağılımının düzelmesine yol açan bu tür etkilere "trickle-down", yani aşağı sızdırma etkisi denilmektedir. Ünlü kalkınma iktisatçısı Simon Kuznets bu süreci ters-U şeklinde olan ve "Kuznets eğrisi" olarak bilinen bir eğriyle göstermiştir. Ters-U şeklindeki eğri üzerinde milli gelir arttıkça ilk önce gelir dağılımının bozulduğu, sonra aşağı sızdırma etkisiyle gelir dağılımının düzeldiği görülür.

Simon Kuznets ters-U şeklinde olan, eşitsizlikle milli gelir arasındaki ampirik ilişkiyi Batı Avrupa ekonomilerinden topladığı verilerden elde etmiştir. Batı Avrupa ülkelerinde monarşiden demokrasiye geçilmesi, temel hak ve özgürlüklerin ve eğitim imkanlarının sıradan insanlara bile verilmesiyle gelir dağılımında düzelme görülmüştür. Kuznets'in ters-U şeklindeki eğrisine göre aşağı sızdırma etkileriyle ekonomik büyümeden belli bir süre geçtikten sonra sıradan insanlar bile yararlanabilmektedir. Ancak, Kuznets'in bir eğriyle gösterdiği ilişki günümüzde çoğu ekonomide görünmemektedir. Yoksulluk düzeyinin azaltılması için aşağı sızdırma stratejisine alternatif olarak kaynakların en yoksul gruplara yeniden dağıtımını içeren ve literatürde yoksul yanlısı olarak tanımlanan politikalar bulunur.

Yeniden dağıtım politikalarının uygulanması sonucunda eşitsizliğin azalmasıyla en yoksul grupların göreceli pozisyonlarında daha çabuk iyileşme gerçekleşir. Eşitsizliğin azalmasıyla adil bir paylaşıma ulaşıldığında, ekonomik büyüme sonucunda artan milli gelir gelir dağılımdaki yüzdelik dilimlere göre paylaşılacağından yoksulluk düzeyinde büyük bir azalmaya yol açacaktır. Yani, gelir eşitsizliğinin azaldığı adil bir paylaşımın bulunduğu durumlarda ekonomik büyüme yoksulluk düzeyinin azalmasında daha etkili olmaktadır.

Ancak, aşağı sızdırma stratejisi ile en yoksul grupların gelirlerinin artması, yoksulluğun ve eşitsizliğin azalması, yani adil bir paylaşıma ulaşılması on yıllarca yıl sürebilmektedir. Yoksul yanlısı olan yeniden dağıtım politikalarının başarılı kabul edilebilmesi için yoksulluğu ve eşitsizliği azaltması, büyüme oranını ise azaltmaması gerekir.

Neoklasik iktisat teorisinden türetilmiş olan Neoliberalizm serbest ticareti, ekonomik büyümeyi ve demokrasiyi savunan liberal bir temel üzerine oturmaktadır. Serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ekonomik büyümeyi arttıracağından, tüm sosyal sınıfların yaşam standartlarının yükselmesini sağlamaktadır. Ekonomik büyüme performansı tüm sosyal sınıfların gelirlerinin artmasına yol açmaktadır. Yani, ekonomik büyüme performansı sonucunda tüm sosyal sınıflar kazançlı çıkmaktadır. Ayrıca, Neoliberalizme göre demokrasi, serbest piyasa ekonomisi ve ekonomik büyüme performansı küresel yoksulluğun azalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Neoliberalizmin kültürel temeli Protestanlıktır. Protestan kültürüne göre piyasaların zenginliğe yol açması için sınırlandırılmaması, yani özgür olması gerekir.

Bu yüzden, Amerika, İngiltere ve Hollanda gibi Protestan ülkelerde küçük bir refah devleti ve yoksullar için sınırlı sosyal yardım programları bulunur. Protestan ülkelerde eşitsizliği azaltacak yeniden dağıtım politikalarına sıcak bakılmaz ve yoksul yanlısı politikalar asla uygulanmaz. Çünkü, Protestanların kültürel mantığına göre yoksulluğun en önemli nedeni olarak kişinin az çalışması veya tembel olması görülür. Başarılı girişimcilerin ve iş adamlarının bir misyonu olan, seçilmiş ve kutsal kişiler oldukları düşünülür. Yoksulluğun ortaya çıkışında ise ekonomik, sosyal ve kültürel ortamın bir kusuru olmadığı düşünülmektedir. Üretken olmak yerine yoksul insanların sosyal yardımlara bağımlı kişilere dönüşmesi istenmez. Bu bağlamda, Amerika'da ekonomi düşüncesi ile dini ahlak arasında çok yakın bir ilişki bulunur.

Kıta Avrupası'ndaki sosyal bilimciler özellikle Alman iktisatçılar ekonomi teorisini kapsayıcı bir sosyolojik çerçeve veya bağlam içine yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, Alman Tarihçi Okulun en önemli üyelerinden birisi Gustav Schmoller'dir. Gustav Schmoller'in çalışmaları ile Alman Tarihçi Okul arasında çok büyük bir özdeşlik vardır. Schmoller Alman Tarihçi Okulun lideri olarak Neoklasik iktisatçılara karşı metodoloji hakkında bir yöntem savaşı yapmıştır. Schmoller aynı zamanda Alman halkının refahını arttırmak isteyen bir sosyal politikacıydı. Schmoller'in araştırma programı iktisat sosyolojisinin öncülü niteliği taşımaktaydı. 19. yüzyılın sonlarında doğan iktisat sosyolojisinin köklerinde Schmoller'in ve Alman Tarihçi okulun düşünceleri bulunmaktadır. Schmoller'e göre Almanya'daki ekonomik sistemin kapitalizme dönüşümü tarihten, kültürden, ahlaktan, yani sosyal bağlamdan ayrılmış olan ana akım liberal Neoklasik ekonomik teorisiyle araştırılamaz.

1870-1880'lerde Schmoller'in liderliğinde Alman Tarihçi Okulun Anglo-Sakson ana akım iktisatçılara karşı yaptığı yöntem tartışması temelde ekonomi biliminin nasıl daha doğru çalışılabileceğiyle ilgiliydi. Matematiğin rolü, temel varsayımlar, tarih, kültür ve kurumlar tartışılan konular arasındaydı. Sosyologların sempati duyduğu Alman Tarihçi Okulu iktisadi çalışmaların tarih, kurumlar ve kültür gibi sosyal alanları içermesi gerektiğini savunuyordu. Alman Tarihçi Okuluna göre tarih, kültür ve kurumlar gibi sosyal unsurlar anlaşılmadan iktisadi olayları evrensel iktisat kanunları yardımıyla açıklamak mümkün

değildi. Ayrıca, Alman Tarihçi Okuluna göre her ülke için iktisat bilimi farklıdır. Çünkü, her ülkenin sosyal bağlamı ekonomik gerçekleri belirlemektedir. Bir ülkenin sosyal bağlamı anlaşılmadan da iktisat bilimi yapılamaz. Alman Tarihçi Okulu her ülke için geçerli evrensel iktisat kanunları olamayacağını ileri sürmüştür.

Bu yüzden, Alman Tarihçi Okulun önemli bir üyesi olan Schmoller etik ve sosyolojiyi kullanarak bir milli iktisat bilimi geliştirmeye çalışmıştır. Schmoller'e göre Alman ekonomisinin kapitalizme dönüşümünün anlaşılması ve bu dönüşümün toplum lehine yönetilmesi için sosyal bağlamı oluşturan unsurların araştırılması gerekmektedir. Sosyal unsurların tarihsel ve evrimci bir perspektifle araştırılabilmesi için ahlaki kodlara odaklanılması gerekir. Schmoller'in geliştirdiği milli ekonomi biliminin merkezinde ahlak, yani değerler ve normlar bulunur. Ahlak, yani değerler ve normlar kültürün içinde gömülüdür. Bu yüzden, Schmoller tarihsel olduğu kadar sosyolojik (kültürel) bir yaklaşımı benimsemiştir.

Milleti bir bütün haline getiren, sürekliliğini sağlayan en önemli şey kültürel mirasın yeniden üretilmesi ve aktarılmasıdır. Milleti oluşturan kültürel unsurlar başta devlet olmak üzere ortak bir dil ve tarihtir, ayrıca ortak bir geçmiş, ortak ahlak ve ortak olan fikirler dünyasıdır. Ancak zamanla laissez-faire kapitalizminin etkisiyle milli değerler değişir, insanlar "Ben" ilkesiyle hareket etmeye başlar ve sosyal denge bozulur. Sosyal sınıflar arasında kavgalar ve siyasi çatışmalar başlar. Kültürel yozlaşma yaşanır ve sosyal istikrar bozulur. Şiddetli bir siyasi ve sosyal kriz yaşanır. Sermaye ile emek sınıfları arasında toplumsal barışı sağlayan konsensus bozulur. Milletlerin batmasının ve yok olmasının bir nedeni bu ahlak krizinin yaşanmasıdır. Bu krizden kurtulmanın yolu kültür dünyasını geliştirmektir.

19. yüzyılın sonlarında geniş halk kitlelerinin yoksullaşmasını gören Alman Tarihçi Okulu üyeleri laissez-faire kapitalizmiyle ilgili eleştirel görüşlerini açıklarken Morfoloji bilimini bir metafor olarak kullanıyorlardı. Canlılar morfolojik olarak incelendiğinde vücudun içinde kan gibi sıvıların çevrimsel olarak dolaşabildiği dolaşım sistemleri olduğu keşfedilmişti. Benzer şekilde ekonomilerde de mal ve para akımlarının dolaşacağı bir kurumsal yapıya ihtiyaç olduğu Tarihçi Okulun üyeleri tarafından düşünülüyordu. Ekonomilerdeki makro ve mikro ekonomik ilişkiler bir vücudun içindeki dolaşım sisteminde olduğu gibi, bütünsel bir kurumsal ortam içinde gerçekleşmelidir. Tıpkı dolaşım sisteminde olduğu gibi bir ekonomide para ve mal akımlarının dolaşacağı kurumsal ortamın (veya sosyolojik ortamın) sağlanması için de hukuk bilgisine ihtiyaç vardır.

Katolik kültürün hakim olduğu Kıta Avrupası ülkeleri sosyal politikalarla vatandaşlarını korurlarken, Neoliberalizmden de uzak durmaya çalışırlar. Bir Kıta Avrupası ülkesi olan Almanya'da Tarihçi Okulu 1940'ların sonlarında yerini Ordoliberalizm düşüncesine bırakmıştır. Ordoliberalizm iktisat okulu da Klasik ve Neoklasik iktisat düşüncesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik iktisatçılar matematiksel formalizme dayalı metodoloji ile her ülke için geçerli olan ekonomi teorileri geliştirmişlerdi. Ordo liberaller ise matematiksel formalizmden uzak durarak, sosyoloji ve hukuk bilimini kullanarak Almanya için sosyal piyasa ekonomisi modeli geliştirmişlerdir. "Serbest piyasa ekonomisi" yerine "sosyal piyasa ekonomisi" kavramını ikame etmişlerdir.

Almanca olan "ordo" kelimesinin İngilizce karşılığı "order"dir. Türkçe karşılığı ise "düzen" anlamına gelmektedir. Ordo teorisyenler Kıta Avrupası'nda var olan ekonomik

sistemlerdeki varyasyonları çalışmışlardır. Böylece, Adam Smith'in İngiltere için öngördüğü laissez-faire kapitalist ekonomik sistemden farklı olan, bir karma ekonomik sistem geliştirmişlerdir. Ordo liberaller bir karma ekonomik sistem olan sosyal piyasa ekonomisi modelini geliştirmek için Adam Smith'in görüşleri ile Alman Tarihçi Okulunun düşüncelerini sentezlemişlerdir. Böylece, 1940'ların sonlarında Alman milli ekonomi modelini Adam Smith'in görüşleri bağlamında revize etmişlerdir. Almanya Ordo teorisiyle 1960-70'lerde Kıta Avrupası'nda sosyal demokrasinin kalesi olmuştur. Hatta, Kuzey Avrupa'da yer alan İskandinav ülkeleri de Almanya gibi "Üçüncü Yol"culuğu benimsemişlerdir.

Bu bağlamda, sosyal ekonomi yaklaşımını benimseyen iktisat sosyolojisinin ana kaynağı Alman Tarihçi Okuludur. İktisat sosyolojisi ekonomi teorisinin ihtiyaç duyduğu sosyolojik çerçevenin veya bağlamın sağlanması gibi bir fonksiyon üstlenerek ekonomi bilimiyle sosyoloji arasında bağı kurmaktadır. İktisatçılar ekonomik sistemin hareketini sağlayan unsur olarak çıkarlar ve maddi kaynaklar üzerine odaklanırken, sosyologlar başta sosyal ilişkiler olmak üzere kültür gibi sosyal faktörlere odaklanmışlardır. Sosyologlara göre piyasalar sosyal ilişkiler içerisinde gömülüdür, yani sosyal ilişkilerden ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, iktisat sosyolojisi araştırmalarında çıkarlar ile sosyal ilişkiler arasında bir entegrasyona ulaşılmaya çalışılmaktadır. İktisat sosyolojisi iktisat bilimi ile sosyolojinin bir karışımı olarak ortaya çıkmaktadır.

İktisat sosyolojisi sosyoloji ile ekonomi bilimi arasında bir köprü görevi görerek, iki bilim dalı arasında iletişimi sağlamaktadır. Neoklasik iktisatçılar analizlerine kültür, sınıf yapısı, ahlak, kurumlar gibi sosyal unsurları dahil etmemişlerdir. Ancak, ekonomiler sosyal bir dünyanın parçasıdır, ekonomik analizlere sosyal unsurların da dahil edilmesi gerekmektedir. Çünkü kültür, kurumlar, ahlak, tarih gibi sosyal faktörler ekonomileri etkiler. İktisat sosyolojisi çalışmaları Neoklasik teorinin ihmal ettiği sosyal ilişkiler ve kültür gibi faktörlerin analizini yaparak bu faktörleri kapitalist modele dahil eder. Bu bağlamda, ekonomi (çıkarlar) ile toplum (sosyal ilişkiler) arasında bir entegrasyona ulaşılır. Böylece, Neoklasik teorinin ekonomik sistem içerisinde daha kolay bir şekilde uygulanmasının yollarını ortaya koymaktadır.

1930'lardan 1970'lere kadar olan dönem Neoklasik iktisadın gittikçe güçlendiği ve bir tekel konumuna yükseldiği yıllar oldu. Bu bağlamda 1970'lerde Neoklasik iktisatçılar sosyolojinin araştırma alanına girerek matematiksel modellerini sosyal alanlarda kullanmaya başladılar. 1992 yılında Nobel ödülü alan Garry Becker evlilik, doğurganlık, suç ve ceza, ayrımcılık gibi sosyal alanlarda mikro iktisat teorisini ve rasyonel seçim teorisini kullanarak çalışmalar yaptı. Oliver Willamson sosyolojinin araştırma alanına giren ikinci önemli Amerikalı iktisatçı oldu. Oliver Williamson Yeni Kurumsal İktisat Okulu başlığı altında yeni bir yaklaşım geliştirdi. Yeni Kurumsal İktisat Okulu, Neoklasik iktisat düşüncesini eleştiren holistik bir yaklaşımı olan Eski Kurumsal Okuldan çok farklıydı. Rasyonel birey ideolojisini benimseyen Yeni Kurumsal İktisat Okulu Neoklasik iktisadı tamamlamak ve kurumsal olarak güçlendirmek için geliştirilmişti.

Almanya'da 1960'lar ve 1970'ler ORDO teorisinin etkisinin azaldığı ve Keynezyen iktisat teorisinin popüler olduğu yıllardı. Bu yıllarda Amerikalı Oliver Williamson ve Douglas North olmak üzere Yeni Kurumsal Okulun önemli temsilcilerinin eserleri Almanca'ya çevrildi. Bu süreçte Almanya'da ekonomi ile hukuk disiplinleri arasında yakınlaşma ger-

çekleşmeye başladı. 1980'lerden itibaren ORDO teorisi ile Yeni Kurumsal İktisat Okulu arasında yakın bir iletişim başladı. Böylece, 1960'lerden sonra Alman iktisatçılar merkezi Amerika olan Yeni Kurumsal İktisat Okulunu tanımaya ve öğrenmeye başladılar. 20 yıl içerisinde ekonomi ile hukukun birleştiği bir disiplin olarak Yeni Kurumsal İktisat Okulu Alman üniversitelerinde ve iş dünyasında yer almaya başladı. Alman iktisatçılar ORDO teorisi ile Yeni Kurumsal İktisat arasında bir sentez de oluşturabildiler. Almanya Yeni Kurumsal İktisat araştırmalarının yapıldığı önemli bir merkez ülkesi haline gelmiştir.

1980'lerin başlarında ortaya çıkan Yeni İktisat Sosyolojisi, Neoklasik İktisada ve kurumsal olarak tamamlayıcısı olan Yeni Kurumsal İktisat Okuluna bir tepki olarak doğmuştur. Yeni İktisat Sosyolojisi, rasyonel seçim teorisini benimseyen Yeni Kurumsal İktisat Okulunun muhalifi olarak, tam karşısında konumlanmaktadır. Günümüzde ekonomi bilimi ile sosyoloji arasındaki bölünme devam etmektedir. Son yıllarda ortaya çıkan yeni akımlar bu bölünmeyi arttırmaktadır. Neoliberal politikalardan kaynaklanan ekonomik emperyalizm sonucunda, rasyonel seçim teorisinin tüm sosyal hayata uygulanması bu bölünmeyi daha da ağırlaştırmıştır. Piyasalara odaklanan Neoliberal politikalar ve ekonomik emperyalizm topluma ve ailelere zarar vermektedir.

Günümüzde Katolikliğin baskın olduğu Kıta Avrupası ülkeleri "Üçüncü Yol" doktrinini izleyerek Amerikan Kapitalizminden ve Neoliberalizmden daha insani olan bir kapitalizm modelini uygulamaktadırlar. Neoklasik iktisat düşüncesinden oluşturulmuş olan Neoliberalizme göre ekonomik hayat sosyal ve kültürel olarak gömülü değildir. Neoliberal yaklaşıma göre ekonomiler toplumun bir parçası olarak kabul edilmez ve toplumdan soyutlanarak incelenir. Hatta sosyal faktörlerin piyasaları işleyişini bozduğu düşünülür. Dolayısıyla, Kıta Avrupası ülkeleri devletçi bir kapitalizm sistemiyle toplumlarını piyasaların olumsuz etkilerinden koruyabilmek için ekonomik emperyalizmin bir uzantısı olan Neoliberal politikalardan uzak durmaktadırlar. Çünkü Neoliberal politikalar küçük bir kesim için büyük bir refah artışına yol açarken, çalışan sınıfların büyüyen pastadan yeteri kadar pay alamadığı görülmektedir.

Kıta Avrupası ülkelerinde kamu ve özel sektörün birlikte yer aldığı karma ekonomik sistemler bulunmaktadır. Karma ekonomik sistemlerin korunması için Kıta Avrupası'ndaki ülkeler iş dünyasının ve büyük sermaye guruplarının ekonomik çıkarlarına aykırı olmasına rağmen sosyal politikalar uygularlar. Çünkü büyük bütçeli sosyal güvenlik sistemleri olmaz ise çalışan sınıflar ekonomik ve siyasi krizler sırasında çok büyük sorunlar yaşar, yoksullaşırlar ve radikalleşmeye başlarlar. Hatta yoksullaşan çalışan sınıflar kapitalizminin yerine sosyalizmin gelmesini isteyecek kadar radikalleşebilirler. Bu durum, iş dünyasının ve büyük sermayeyi temsil eden gurupların sosyal politikalara karşı olmasına rağmen, Kıta Avrupası'ndaki ülkeler tarafından büyük bütçeli sosyal politikaların neden benimsendiğini ve uygulandığını açıklamaktadır.

Çünkü iş dünyasını temsil eden guruplar bu tehlikeli ikilemi göremeyecek kadar kısa vadeli düşünmektedirler. İş dünyasındaki yöneticiler kısa vadede karlarını maksimize edecek şekilde şirketlerini yönetmektedirler. Halbuki ülkeyi yöneten siyasi elitler ise iş dünyasından daha uzak görüşlüdürler. Ülkeleri yöneten siyasi elitler sosyal politikaları uygulamak ve çalışan sınıfları mutlu edebilmek için önlemler almaktadırlar. Ancak, büyük bütçeli sosyal güvenlik politikaları ve adil bir bölüşüm için uygulanan yeniden dağıtım

politikaları iş dünyasının vergi yükünü arttırarak karlarının azalmasına yol açmaktadır. Artan vergiler sonucunda sermaye sınıflarının milli gelirden aldıkları pay azalırken, yoksullaşan çalışan sınıflar sosyal politikalar sonucunda milli gelirden daha büyük bir pay alabilirler. Adil bir paylaşım olduğu sürece de Kıta Avrupası'ndaki ülkelerde karma ekonomik sistemler varlığını sürdürmeye devam eder.

Bu bağlamda, Kıta Avrupası ülkelerinde oldukça büyük bütçeleri olan sosyal güvenlik sistemleri sosyal sigorta ve sosyal yardım düzenlemelerinden oluşmaktadır. Sosyal sigorta ve sosyal yardım düzenlemeleri birlikte birbirlerini tamamlayarak toplumu çeşitli ekonomik risklere karşı korumaktadır. Sosyal sigorta düzenlemeleri kamu sektörü tarafından çalışanları ve yakınlarını en önemli risklere (işssizlik, sağlık sorunları, yaşlılık) karşı korumak için sağlanan programlardır. Sosyal sigorta programlarından yararlananlar zorunlu olarak yaptıkları katkılar karşılığında gelir veya hizmet alırlar. Sosyal yardım düzenlemeleri ise yararlananların bir katkı yapmadan gelir veya hizmet aldıkları programlardır. Sosyal yardım programlarından yararlananlara önce bir gelir veya mal varlığı testi yapılır. Gelir veya mal varlığı testi yardım almak için başvuranların yoksul olup olmadıklarını sınamak için yapılır.

Sosyal yardım programına başvuranlar gelir veya mal varlığı testini geçtikleri zaman yardımı almayı hak ederler. Yardım almayı hak edenler toplumun en yoksul veya yoksulluğa/risklere karşı kırılgan grupları arasında yer alırlar. Gelişmiş ülkelerde sosyal sigorta programlarının sağladığı gelir/hizmetlerin yeterli olmadığı durumlarda veya kapsamadığı guruplar olduğunda sosyal yardım sistemi devreye girmektedir. Sosyal güvenlik düzenlemeleri içerisinde sosyal yardım sistemi insanların yoksulluktan korunmaları için başvurulacak en son güvenlik ağıdır. Bu yüzden sosyal yardım ağının insanların yoksulluğa düşmelerini engelleyecek kadar iyi örülmesi gerekir. Sosyal yardım ağının ulaşamadığı insanlar yoksulluktan kurtulamamaktadır. Bu yüzden, Kıta Avrupası ülkelerinde gelir veya mal varlığı testleri uygulanan sosyal yardım programlarının son yıllarda daha büyük önem kazandıkları görülmektedir.

Sosyal yardımlar sosyal güvenlik sistemi içerisinde son çare olarak görülen, yoksulluk sınırının altında bulunan insanları hedefleyen, ayni veya nakdi olarak yapılan yardımlardır. Sosyal yardımlar ailelerin ekonomik risklere karşı korunmalarında yardımcı olur. Yoksulluk sınırının altında olan ailelerin küçük yatırımlar yapabilmelerini sağlar, işlerini kaybedenleri koruyarak işgücü piyasalarına katılımlarını kolaylaştırır, böylece işgücü piyasalarının esnek olarak çalışabilmesini sağlar. Sosyal yardım programları toplum içerisinde sosyal birliği sağlar ve sosyal bölünmeyi engeller, yoksulluğun azalmasında ve gelir dağılımının düzelmesinde etkili olur. Böylece, Kıta Avrupası'nda iyi düzenlenmiş sosyal yardım programları yoksul yanlısı büyüme için önemli bir araç haline gelmektedir.

Kıta Avrupası ülkeleri milli gelirlerinin çok büyük bir kısmını sosyal güvenlik programlarına harcamaktadırlar. Kıta Avrupası ülkelerinde sosyal güvenlik harcamalarının milli gelire oranı % 19, Amerika'da ise % 9 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik harcamalarının yaklaşık olarak % 85'i sosyal sigorta programlarına (yaşlılık, özürlülük, işsizlik, sağlık sorunları) yapılmaktadır. Sosyal güvenlik harcamalarının % 15'i ise sosyal yardım programlarına yapılırken ülkeler arasında bu oranda çok büyük farlılıklar görülmektedir.

OECD ülkeleri arasında sosyal güvenlik düzenlemeleri incelendiğinde Anglo-Sakson modelinin baskın bir model olduğu görülmektedir.

Kıta Avrupası ülkelerinin tam tersi olarak Anglo-Sakson ülkelerde sosyal sigorta sisteminde kullanılan araçlara daha az önem verildiği, yoksul kesimleri hedefleyen yardımların daha önemli olduğu görülmektedir. Ancak, Kıta Avrupası ülkelerinin sosyal güvenlik düzenlemelerinde baskın bir model oluşturmadıkları görülmektedir. Kıta Avrupası ülkelerinde sosyal sigorta sisteminin payı çok büyüktür. Ayrıca, sosyal güvenlik düzenlemelerinin ikinci parçası olan sosyal yardım programlarıyla ailelere ve yoksul gruplara çok önemli yardımlar yapılmaktadır. Anglo-Sakson ülkelerinde sosyal yardım harcamalarının payının göreceli olarak daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kıta Avrupası'nda ise sosyal güvenlik sisteminin kapsamı ve yapılan harcamalar Anglo-Sakson ülkelerinden çok daha yüksektir. Bu yüzden Kıta Avrupası'nda Anglo-Sakson ülkeleriyle karşılaştırıldığında yoksulluğun daha hızlı azaldığı görülmektedir. Yapılan ekonometrik araştırmalar OECD ülkelerinde sosyal güvenlik sisteminin yoksulluğu önemli ölçüde düşürdüğünü kanıtlamıştır. Sosyal güvenlik sisteminin Kıta Avrupası'nda yoksulluğu en az % 40 oranında düşürdüğü, Belçika ve İsveç gibi sosyal güvenlik sisteminin çok güçlü olduğu ülkelerde ise % 70 oranında yoksulluğu azalttığı kanıtlanmıştır. Bir Anglo-Sakson ülke olan Amerika'da uygulanan sosyal güvenlik sistemi ise yoksulluğun % 28 oranında azalmasına neden olmaktadır.

Aile ve akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu, fırsat eşitliğinin, sosyal güvenliğin, sosyal adaletin ve dayanışmanın bulunduğu Kıta Avrupası ülkelerinde insanların daha uzun ve sağlıklı yaşadıkları ispat edilmiştir. Fırsat eşitliğinin, sosyal güvenliğin, sosyal adaletin ve dayanışmanın bulunduğu, ailenin ve sosyal ilişkilerin güçlü olduğu Kıta Avrupalı toplumlarda insanların daha az psikolojik sorunlar yaşadıkları da görülmektedir. Bu bağlamda, çocuklar ve gençlerin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için aile kurumunun ve eğitim kurumunun büyük önemi vardır. Çocukların birincil sosyalleşmesi aile kurumunda gerçekleşirken, ikinci sosyalleşme eğitim kurumunda, yani okullarda gerçekleşmektedir Bununla birlikte, nitelikli okulların ve rol model öğretmenlerin bulunmadığı dezavantajlı mahallelerde, çocuklar ve gençler arasında madde bağımlılığıyla birlikte suç oranları da yükselmektedir(Etzioni, 2000: 16-17).

Kıta Avrupası ülkeleri liyakata dayalı toplumlardır, sosyal pozisyonlar veya sosyal statüler kişinin niteliğine, eğitimine, becerilerine, kabiliyetine göre objektif kriterlerle belirlenmektedir. Düşük bir ücretle geçinen sosyal sınıflara mensup öğrencilerin nitelikli bir eğitim ile orta sınıflara dönüşmesine çalışılmaktadır. Yani, yoksul çocukların akademik performansını arttırarak sınıfsal olarak yukarı doğru hareket etmelerine, orta sınıflaşmalarına çalışılmaktadır. Ancak, eğitimin piyasalaşması yalnızca orta ve daha zengin sınıflara büyük avantajlar yaratmaktadır. Yoksul çocuklar, akademik olarak başarısız olmalarının sonuçlarına hayatları boyunca katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Kıta Avrupası ülkelerinde eğitimde fırsat eşitliğinin geliştirilmesi için çok büyük reformlar ve sosyal politikaların gerekli olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin Yoksulluk Profili: Aile ve Eğitim Kurumlarının Önemi

Türkiye'deki yoksulluk düzeyi ortalama hanehalkı gelirine ve gelir dağılımına bağlıdır. Türkiye'de hanehalkı yoksulluk oranının Avrupa ülkelerine göre daha yüksek olmasının nedeni ortalama hanehalkı gelirinin göreceli olarak daha düşük olması, gelir eşitsizliğinin ise daha yüksek olmasıdır. 2000'li yılların başlarından son yıllara kadar sürdürülen ekonomik büyüme performansı Türkiye'de ortalama hanehalkı gelirinin 3-4 kat artmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, gelir eşitsizliğini gösteren gini katsayısında da yüzde oran olarak 3-4 puanlık bir düşüş olduğu görülmüştür. Yani, ortalama hanehalkı gelirimiz önemli ölçüde artarken gelir eşitsizliği de azalmıştır. Bu durum, Türkiye'de hanehalkı yoksulluk oranında 10-15 puanlık büyük bir düşüşe yol açmıştır.

Eğitim imkanlarının tüm Anadolu'ya yayılması ve herkesin erişimine açılması, hızlı bir iç göç ve kentleşme, demokrasiye geçilmesi gibi faktörler Türkiye'de uzun dönemde eşitsizliğin azalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de çok partili hayatın başlamasıyla, 1950-60'larden itibaren milli gelir düzeyi artarken eşitsizliği gösteren gini katsayısının sürekli azaldığı da gözlenmiştir. Kalkınma iktisatçısı Simon Kuznets'in ileri sürdüğü milli gelir ile eşitsizlik arasındaki negatif yönlü ampirik ilişkinin geçerli olduğu görülmektedir. Gelir eşitsizliğinde azalmanın devam etmesi için, yoksul yanlısı olan parasız eğitim, sağlık, kırsal kalkınma, KOBİ'lerin desteklenmesi gibi kalkınma politikalarının uygulanması önerilmektedir. Çünkü eşitsizliğin azaldığı durumlarda büyümenin yoksulluk düzeyinde daha büyük bir düşüşe yol açtığı görülmektedir.

Bu bağlamda, Türk toplumunda yoksulluk düzeyi ile eğitim arasında negatif bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk riski de azalmaktadır. Eğitim durumuna göre en yoksul guruplar arasında okur-yazar olmayanlar, okur-yazar olup diploması olmayanlar ve ilköğretim mezunları bulunmaktadır. Üniversite mezunları arasında ise yoksul olma riski en düşüktür. Ayrıca, aile büyüklüğü ile yoksulluk düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır. Aile büyüdükçe yoksul kalma riski artmaktadır. Bu yüzden, çok çocuklu kalabalık ailelerin yoksul kalma riski en yüksektir. 6-7 kişiden oluşan kalabalık aileler arasında her iki aileden birinin yoksul olduğu görülmektedir. Çekirdek aileler arasında ise her 6 çekirdek aileden yalnızca birisinin yoksul olduğu görülmektedir. Yani, çekirdek ailelerde yoksulluk düzeyi en düşüktür(Kabaş, 2010a: 251-252).

Kır-Kent ayrımı yapıldığında ise kırsal bölgelerdeki yoksulluk düzeyi kentsel bölgelere göre 2-3 kat daha yüksektir. Kırsal bölgelerde en büyük sektör ağır yapısal sorunların yaşandığı tarım sektörüdür. Bu yüzden, yoksulluğun en yüksek olduğu sektör tarım sektörüdür. Sonra yoksulluk riski bakımından sırasıyla sanayi ve hizmetler sektörü gelmektedir. Ayrıca, Türkiye'de çocuk yoksulluğu oldukça yüksektir. Yaklaşık olarak her dört çocuktan birinin yoksul olduğu tahmin edilmektedir. Kırsal bölgelerdeki çocuk yoksulluğu kentsel bölgelere göre çok daha yüksektir. Yoksul çocukların büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Çocuk yoksulluğu en tehlikeli yoksulluk türlerinden birisidir. Çünkü, çocuk yoksulluğu, yoksulluğun gelecek nesillere transfer edilmesine yol açmaktadır. Eğitim sistemindeki fırsat eşitsizlikleri yoksul çocukların akademik başarısının düşmesine yol açmaktadır(Kabaş, 2010a: 253-254).

Akademik olarak başarılı olamayan çocukların büyük bir kısmı eğitimi terk etmek zorunda kalmaktadır. Türk toplumu liyakata dayalı bir toplumdur. Nitelikli eğitim alamayan çocuklar yetişkin olduklarında iyi işlere veya mesleklere yerleşememektedir. Böylece,

eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri yoksulluğun gelecek nesillere transfer edilmesine neden olmaktadır. Türkiye'de kronik yoksulluğa yol açan en önemli sorunlardan birisi de on yıllardır süregelen bölgesel eşitsizliklerdir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri ekonomik ve sosyal olarak en geri kalmış bölgeler arasındadır. Türkiye'nin geri kalmış bölgelerinde yalnızca gelir yoksulluğu yoktur, insani yoksulluk olarak bilinen eğitim ve sağlık yoksulluğu da bulunmaktadır. Devlet bölgesel eşitsizliklerinin giderilmesi için GAP, KOP ve DAP gibi büyük bölgesel kalkınma projeleri uygulamaktadır(Kabaş, 2010a: 260).

Türkiye'de son yıllara kadar yoksulluğun azaltılmasında en etkili politikalardan birisi makroekonomik istikrarın sağlanması olmuştur. 2000'li yılların başlarında fiyat istikrarının sağlanması faiz oranlarının düşmesine yol açmıştır. Bu durum bütçedeki faiz yükünü azaltmış, bütçe açıklarının kapatılmasını da sağlamıştır. Bütçedeki faiz yükü düşerken, eğitime, sağlığa, memur ve emekli aylıklarına, sosyal yardımlara daha çok pay ayrılabilmiştir. Ayrıca, mali disiplinin sağlanmasıyla finansal istikrar güçlenmiştir. Düşük faizlerin bulunduğu yurt içi ortamda, iç ve dış borçlar rahat bir şekilde çevrilebilmiştir. Ayrıca düşük enflasyon oranı, düşük faiz oranı, düşük işsizlik oranı, küçük bütçe açıkları ve düşük cari işlemler açığı gibi ekonomik göstergelerle yabancı yatırımcının güveni sağlanmış, böylece ülkede kriz olma ihtimali de azaltılmıştır. Ancak, son birkaç yıldır ülkede makroekonomik istikrarın bozulmasıyla yoksulluk düzeyinin arttığı da görülmektedir.

Ayrıca, 2000'li yılların başlarında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş, şiddet gören kadınlar, yoksul çocuklar, bakıma muhtaç yaşlılar, engelliler, parçalanmış aileler ve çocukları gibi dezavantajlı guruplar Bakanlığın koruma şemsiyesi altına girmişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin önemli bir parçası olarak sosyal yardım programının (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olan SYDGM'nin sorumluluğunda) da hızlı bir gelişme içerisinde olduğu görülmektedir. Sosyal Darwinizme dayalı bir ekonomik hayatta yoksulluk ve eşitsizliğin arttığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, ılımlı bir sosyal yardım sistemi toplumun en yoksul fertlerine yardımcı olabilmektedir. Piyasa ekonomisinde piyasa güçlerinin (arz ve talebin) kontrolsüz bir şekilde hareket etmesi en yoksul fertlerin ezilmesine yol açmaktadır. Son birkaç yıldır kontrolden çıkan piyasa güçlerinin, azgın ve vahşi olan hareketleri çok kolay bir şekilde tekrar dengeye doğru yönlendirilememektedir.

Bu bağlamda, sosyal yardım sistemi tarafından dağıtılan ayni ve nakdi yardımlarla sosyal güvenlik sistemi (SGK-Sosyal Güvenlik Kurumu) kapsamında bulunmayan yoksul ailelerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de tüm sosyal yardımların etkin bir (çatı) kamu kurumu altında toplanması ve dağıtılması için girişimler başlatılmıştır. Ancak, yapılan yoğun çalışmalara rağmen sosyal yardım sisteminin sosyal güvenlik sistemine entegrasyonu tamamlanamamıştır. SGK çatısı altında bütünleşik bir sosyal yardım sistemi de oluşturulamamıştır. Bu yüzden, Kıta Avrupası ülkelerinin sosyal yardım modelleri arasında yer alan sosyal yardım modelimiz kurumsal olarak eksikleri olan bir model olarak görülmektedir. Bütün zorluklara ve sorunlara rağmen, Türk toplumunda önemli sayıda yoksul insan farklı türlerde olan sosyal yardımlardan yararlanabilmektedir.

Türk toplumunda aile kurumu en önemli kurumlar arasındadır. Türkiye'de temel yapı taşının birey değil, aile olduğu genel olarak kabul edilen bir kanıdır. Ancak, gerçekleşen hızlı demografik geçiş sonucunda nüfusun yaş yapısında çarpıcı değişimler meydana

gelmektedir. Çünkü, Türkiye demografik geçiş sürecinin son aşamasına girmiştir. Türkiye'de çalışma yaşındaki nüfusun 2040'ların başlarına kadar artacağı tahmin edilmektedir. 2040'lardan sonra Türkiye'nin yaşlı bir nüfusa sahip ülke olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de ortalama yaşam süresi uzarken, yaşlı nüfusun payının genç nüfusa göre arttığı görülmektedir. Bir diğer yandan, aile başına düşen çocuk sayısı da azalmaktadır. Aile büyüklüğü sürekli küçülmektedir. Eğitimli olan ailelerde çocuk sayısının daha az olduğu görülmektedir. Toplam aile türleri içinde geniş ailelerin oranı azalmaktadır. Türkiye'de aile türleri incelendiğinde en yüksek pay çekirdek aileye aittir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerde çekirdek ailelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Çekirdek aileden sonra ataerkil geniş aile de önemli bir paya sahiptir ve değişen ekonomik koşullara rağmen Anadolu'da varlığını sürdürmektedir. Türk toplumunda boşanma oranlarının artması sonucunda parçalanmış ailelerin sayısında da önemli artışlar vardır. Bu bağlamda, kadının aile reisi olduğu tek ebeveynli ailelerin sayısında büyük bir artış vardır. Bu ailelerde çocuklara rol model olabilecek bir baba bulunmamaktadır. Bu arada üvey aile olarak bilinen karma ailelerinde sayısında da artış görülmektedir. Çocukların yetişkinliğe ve vatandaşlığa hazırlanmasında ailenin çok büyük bir önemi vardır. Türk ailesinde gerçekleşen birincil sosyalleşme sürecinde çocuklara cinsiyet rolleri, etnik kimlikleri, temel değerler ve milli kültür öğretilmektedir. Toplumsal istikrarın sürdürülmesi, çocukların yetişkinliğe ve vatandaşlığa hazırlanması, sosyal kontrolün sağlanması ve Türk kültürünün gelecek nesillere aktarılması açısından Türk ailesinin önemli bir işlevi bulunmaktadır.

Kıta Avrupası ülkelerinde olduğu gibi Türk toplumda da sınıf atlamak için eğitimin büyük bir önemi vardır. Nitelikli bir eğitim almak kişiye yalnızca yüksek bir gelir sağlamaz, kişinin kültürel olarak zenginleşmesine, itibarlı bir orta sınıf olmasına yol açar. Türk toplumunda da düşük gelir guruplarından gelen öğrencilerin nitelikli bir eğitim ile iyi bir meslek sahibi olmalarına, yani orta sınıflara dönüşmelerine çalışılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan yoksul yanlısı politikalarla çocukların akademik performansının arttırılmasına ve iyi bir meslek sahibi olmalarına çalışılmaktadır. Ancak, Neoliberal politikalar sonucunda eğitimin piyasalaşması yalnızca zengin sınıflara büyük avantajlar yaratmaktadır. Zengin sınıflardan gelen çocukların daha nitelikli eğitim veren okullara devam ettikleri ve akademik olarak daha başarılı oldukları görülmektedir.

Bu bağlamda, Anadolu'nun her köşesinde eğitim imkanlarına erişim kolaylığının sağlanması, hızlı kentleşme, yabancı dil bilenlerin sayısında yaşanan artış, lise ve üniversite mezunlarının sayısında yaşanan patlama, iletişim ve teknoloji alanındaki büyük gelişmeler, aile şirketlerinin büyümesi yeni orta sınıf ailelerin doğmasına yol açmıştır. Anadolu'nun gelişen bölgelerinde yetişen orta sınıf ailelerin maddi ve kültürel imkanları oldukça ilerlemiştir. Yeni orta sınıf ailelerin iyi bir ev, orta sınıf araba, kaliteli beyaz eşya, doğal gazlı kombi, kaliteli mobilya gibi bir zamanlar lüks olarak kabul edilen ve erişilmesi imkansız olan mallara sahip oldukları görülmektedir. 1950'lerden sonra çok partili hayata geçişle başlayan süreçte Anadolu'nun ekonomik olarak gelişmesi, bu bölgedeki çalışan sınıfların itibarlı orta sınıf ailelere dönüşmesine yol açmaktadır. Orta sınıf ailelerin sayısının artması da girişimci sayısının ve niteliğinin artmasına yol açmaktadır.

1950'lerden itibaren demokrasiye geçişle birlikte yeni nesil girişimcilerin düşünce yapılarında ve davranış alışkanlıklarında çok olumlu değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Yenilikçi bir kültüre ve sosyal değer yargılarına, iktisadi olarak rasyonel düşünme kabiliyetine sahip olan Anadolu-Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir. 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra uygulanmaya başlanan İhracata Dayalı Sanayileşme modeliyle Anadolu-Türk iş adamlarının işlevleri ve yetenekleri oldukça gelişmiştir. Dışa açık bir ekonomide Anadolu'daki aile şirketleri ekonomik gelişmenin lokomotifi olabilecek bir potansiyele ulaşmışlardır. Yapılan özelleştirmelerle kamu sektörünün küçülmesinden oluşan boşluğu aile şirketleri doldurmaya çalışmaktadır. Anadolu'daki aile şirketleri ülkenin hızlı bir şekilde büyümesine ve dinamizmine katkı da yapmaktadır.

Dış pazarlara ihracat yapabilen ve ülkeye önemli miktarlarda döviz kazandırabilen aile şirketlerinin istihdam, üretim, pazarlama ve satış, markalaşma, ar-ge ve patent sayısı gibi ölçütlerde kurumsallaşmış büyük şirketlerden daha iyi performansa sahip oldukları gözlenmektedir. Aile şirketleri bir zamanlar geri kalmış bir bölge olan Anadolu'da yaptıkları eğitim yatırımlarıyla gelir yoksulluğunun ve eşitsizliğin yanı sıra, insani yoksulluğun da azalmasına yol açmaktadır. 2023 yılında Türkiye'nin büyük bir ekonomik altyapıya sahip ve önemli ölçüde sanayileşmeyi başarmış bir ülke olduğu görülmektedir. Türkiye refah bakımından büyük ölçüde Kıta Avrupası ülkelerine yakınsamayı başarmıştır. Ayrıca, Türkiye'de Kıta Avrupası ülkelerinde olduğu gibi sosyal devlet ilkesi hala sürdürülmektedir. Bu bağlamda, uygulanan sosyal politikalarla yoksul insanların denetimsiz olan piyasa güçlerine karşı korunmasına çalışılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Nobel ödüllü Hintli iktisatçı Amartya Sen yaptığı çalışmalarla kalkınma iktisadının izlediği yolu değiştirmiştir. Sen için en önemli unsur ekonomik büyüme veya verimlilik değil, insan kapasitesinin ve özgürlüğünün geliştirilmesidir. Sen çalışmalarında ortaya koyduğu kalkınma paradigmasını "özgürlükle kalkınma" olarak tanımlamaktadır. Sen'e göre modern iktisat teorisi, insanlara sunulan imkanların sayının arttırılması ve insanların kapasitelerinin geliştirilmesiyle ilgili olmalıdır. Bir insanın kapasitesi o kişiye yapılan eğitim ve sağlık harcamasıyla gelişmektedir. Eğitim ve sağlık politikaları kapasite yoksulluğunu azalttığı gibi gelir yoksulluğunun da azalmasına yol açmaktadır. 1990'lı yıllara kadar kalkınma iktisadı piyasa ekonomisi, yatırım, istihdam, ekonomik büyüme ve verimlilik odaklıyken, Sen'in etkisiyle insan odaklı olarak değişmiştir.

Amartya Sen'e göre kalkınmanın ölçümü parasal göstergelerle değil, eğitim ve sağlığı, adil bir paylaşımı, mutluluğu ve yaşam kalitesini yansıtan insani gelişme göstergeleriyle yapılmalıdır. Günümüzde Sosyal Darwinizme dayalı olan iş dünyası ve çalışma koşulları eşitsizliğin olduğu merhametsiz bir ekonomik sisteme yol açmaktadır. Ünlü sosyolog Herbert Spencer'in geliştirdiği Sosyal Darwinizm dünya görüşü laissez-faire kapitalizminin (Neoliberalizmin) resmi ideolojisi haline gelmiştir. Sanayi Devriminin önemli bir unsuru olan Sosyal Darwinizm görüşüne göre, rekabetin olduğu piyasalarda kıt kaynakların daha verimli olarak kullanıldığı ve insanlığın sürekli olarak ilerlediği düşünülmektedir. Halbuki, Sosyal Darwinizm görüşü zenginlerin servetlerinin meşrulaştırılmasını sağlayan bir ideoloji haline gelmiştir.

Bu bağlamda, Sosyal Darwinizme dayalı olan Neoklasik iktisat teorisinin merkezinde serbest piyasa ekonomisi ve ekonomik büyüme bulunmaktadır. Kalkınma ile büyüme eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kalkınma kişi başına düşen gelirin, üretimin ve tüketimin artması anlamına gelmektedir. Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımına göre ise kalkınma insanlar özgür olunca ve potansiyellerine ulaşınca, yani kapasite sahibi olunca gerçekleşmektedir. Kapasite sahibi olabilmek insanların değer verdikleri hayatı seçebilmelerini sağlamaktadır. Kalkınma, insanların büyük bir kapasiteye sahip olmasıyla, yani özgür olarak onurlu ve mutlu bir hayat yaşamasıyla gerçekleşmektedir. Sen'e göre kalkınma iktisadının hedefi iktisadi büyüme veya verimlilik değil, insanların kapasitelerinin ve özgürlüklerinin genişletilmesi, yaşam kalitesinin arttırılması olmalıdır. Ekonomik ve sosyal sistemlerde Sosyal Darwinizm dünya görüşü ılımlı bir şekilde uygulanmalıdır.

Bireysellik ideolojisinin benimsendiği günümüz piyasa toplumlarında geleneksel olan sosyal bağlar zayıfladıkça ve koptukça, insanların çıkarları peşinde koşmalarını yavaşlatacak hiçbir bir kısıt kalmamıştır. İnsanlar kendi isteklerinin/arzularının peşinde koşarken, bu davranışlarının diğer insanlar üzerindeki etkilerini artık düşünmemektedirler. Piyasa toplumlarının ortaya çıkışıyla birlikte materyalizm, verimlilik, etkinlik, hız ve performans, ekonomik başarı, çıkar, iktisadi olarak hesaplayıcılık, tüketimcilik, bireysellik gibi modern değerler merhamet, paylaşma, sevgi, sabır, kanatkarlık, yardımseverlik gibi daha insani olan geleneksel değerlerin yerini almıştır. Neoliberal kapitalizmin hakim olduğu bir dünyada sosyal bağlar kopmakta ve zayıflamaktadır.

Bireyselleşen ve bencilleşen insanoğlunun, maddi bir zenginliğin içinde yaşamasına rağmen, psikolojik olarak sorunlar yaşadığı ve mutlu olamadığı görülmektedir. Bir diğer yandan, Neoliberal politikalar sonucunda ekonomik yaşamın acımasızlaştığı, zayıfların ve güçsüzlerin piyasa güçleri tarafından ezildiği gözlenmektedir. Zenginler ile yoksullar arasındaki uçurum, küresel eşitsizliğin artış trendi ise hala devam etmektedir. Yalnızlaşan, güçsüzleşen ve ayakta durmakta zorlanan dezavantajlı ailelerin sosyal politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Neoliberal politikaların yol açtığı piyasalaşmadan olumsuz etkilenen dezavantajlı ailelerin gelir arttırıcı politikalarla birlikte merkezinde insan olan kapasite arttırıcı insani gelişme politikalarıyla desteklenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Etzioni, A. (1999). *Essays in socio-economics*, Springer.

Etzioni, A. (2000). *The third way to a good society*, Demos.

Haq, M. U. (1995). *Reflections on human development*, Oxford University Press.

Fukuda-Parr, S. (2003). "The human development paradigm: operationalizing Sen's ideas on capabilities", *Feminist Economics*, 9(2-3), 301-317.

Kabaş, T. (2010a). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları*. Nobel Kitabevi, Adana.

Kabaş, T. (2010b). "Yoksulluk ve gelir dağılımı verileri ışığında Türkiye'de fırsat yapısının değerlendirilmesi". *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*. Bozok Üniversitesi.

Köse, S. (2022). "Aile, kadın-erkek eşdeğerliği üzerine kurulur" (Edisyon: *Aile olmak: süreklilik ve değişim ekseninde*). Tirekitap.

Laderchi R. C.; Saith R. ; Stewart F. (2003). "Does it matter that we do not agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches". *Oxford Development Studies,* Vol. 31.

Nozik, R. (1974). *Anarşi, devlet ve ütopya* (Çev. : Alişan Oktay). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ranis, G. ; Stewart, F. ; Ramirez, A. (2005). "Economic growth and human development", edi. Fukuda-Parr, S. ; Kumar, A.K.S. , *Readings in human development*, 61-84, Oxford University Press.

Rawls, J. (1971). *Bir adalet teorisi* (Çev. : Vedat Ahsen Coşar). Phoenix Yayınevi.

Sen, A. K. (1995). *Inequality reexamined*, Harvard University Press.

Thorbecke, E. (2005). "Multi-dimensional poverty: conceptual and measurement Issues", *Paper prepared for The Many Dimensions of Poverty International Conference*, UNDP International Poverty Centre, Brasilia.

Tilak, J. B. G. (2002). "Education and poverty", *Journal of Human Development*, Vol. 3.